

نَظْمُ لَامِيَةِ الْأَفْعَالِ

تأليف:

ابن مالک، جمال الدين ابو عبدالله

وفات:

سال ۶۷۲ هجری قمری

ترجمه و شرح:

سید مسلم تفت دار

مدرسه امیریه

جزیره قشم – گیاهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَاب: أُبْنِيَّةُ أَسْمَاءِ الْفَاعِلِينَ وَالْمَفْعُولِينَ

مِنَ الثَّلَاثِي الَّذِي مَا وَزْنُهُ فَعَلَا
يَكُونُ أَفْعَلَ أَوْ فَعَالًا أَوْ فَعَلَا
رِ عَاقِرٍ جُنُبٍ وَمُشْبِهٍ ثِمَلًا
بِوَزْنِهِ كَشَجٍ وَمُشْبِهٍ عَجَلًا
يَأْتِي كَقَانٍ وَشِبْهِهِ وَاحِدِ الْبُحَا
فِي طَيِّبٍ أَشْيَبٍ فِي الصَّوْغِ مِنْ فَعَلَا
حُدُوثٍ نَحْوُ غَدَاذَا جَاذِلٌ جَدَلًا
وَزْنُ الْمَضَارِعِ لَكِنْ أَوْلَا جُعَلَا
فَتَحْتِ صَارَا سَمَ مَفْعُولٍ وَقَدْ حَصَلَا
وَمَا أَتَى كَفَعِيلٍ فَهُوَ قَدْ عُدَلَا
وَالنَّسِي عَنْ وَزْنِ مَفْعُولٍ وَمَاعِمَلَا

٥١. كَوَزْنِ فَاعِلٍ اسْمُ فَاعِلٍ جُعَلَا
٥٢. وَمِنْهُ صَيْغُ كَسَهَلٍ وَالظَّرِيفِ وَقَدْ
٥٣. وَكَالْفُرَاتِ وَعِغْرِ وَالْحَضُورِ وَعَمْدِ
٥٤. وَصَيْغُ مِنْ لَازِمٍ مُوَازِنٍ فَعَلَا
٥٥. وَالشَّازِ وَالْأَشْنَبِ الْجَذَلَانِ ثُمَّتَ قَدْ
٥٦. حَمَلًا عَلَى غَيْرِهِ لِنِسْبَةِ كَخَفِيهِ
٥٧. وَفَاعِلٌ صَالِحٌ لِلْكَلِّ إِنْ قُصِدَ ال
٥٨. وَبِاسْمِ فَاعِلٍ غَيْرِ ذِي الثَّلَاثَةِ جِي
٥٩. مِيمٌ تُضَمُّ وَإِنْ مَا قَبْلَ آخِرِهِ
٦٠. مِنْ ذِي الثَّلَاثَةِ بِالْمَفْعُولِ مُتَّزِنًا
٦١. بِهِ عَنِ الْأَصْلِ وَاسْتَعْنُوا بِنَحْوِ نَجَا

بَابُ أُبْنِيَّةِ الْمَصَادِرِ

٦٢. وَلِلْمَصَادِرِ أَوْزَانٌ أُبْنِيَّتُهَا
٦٣. فَعَلٌ وَفَعْلٌ وَفُعْلٌ أَوْ بِنَاءٍ مُؤَنَدٌ
٦٤. فَعَلَانٌ فَعْلَانٌ فُعْلَانٌ وَنَحْوُ جَلَا
٦٥. مُجَرَّدًا وَبِنَاءِ الثَّانِيَةِ ثُمَّ فَعَا
٦٦. فَعَالَةٌ وَفُعَالَةٌ وَجِي بِهِمَا
٦٧. ثُمَّ الْفَعِيلِ وَبِالنَّوَاذِرِ وَالْفَعَلَا
٦٨. وَفُعْلَلٌ وَفُعُولٌ مَعَ فَعَالِيَةٍ
٦٩. مَعَ فَعْلُوتٍ وَفُعْلَى مَعَ فَعْلِنِيَةٍ
٧٠. وَمَفْعَلٌ مَفْعِلٌ وَمَفْعَلٌ وَبِنَاءِ الثَّ

فَلِلثَّلَاثِي مَا أُبْنِيَّتُهُ مُنْتَخِلَا
نَتْ أَوْ الْأَلِفِ الْمُقْصُورِ مُتَّصِلَا
رَضَى وَهُدَى وَصَلَّحَ ثُمَّ زِدْ فَعَلَا
لَهُ وَبِالْقَصْرِ وَالْفَعْلَاءِ قَدْ قَبِلَا
مُجَرَّدِينَ مِنَ الثَّوَا وَالْفُعُولِ صِلَا
نُ أَوْ كَبَيْتُونَ وَمُشْبِهٍ فُعَلَا
كَذَا فُعَيْلِيَّةٌ فُعَلَّةٌ فَعْلَى
كَذَا فُعُولِيَّةٌ وَالْفَتْحُ قَدْ نُقِلَا
ثَّانِيَةٍ فِيهَا وَضَمٌّ قَلَّ مَا حُمَلَا

وَزْنُ الْمُضَارِعِ لَكِنْ أَوْلَا جُعَلَا	٥٨. وَيَأْسِمُ فَاعِلٍ غَيْرِ ذِي الثَّلَاثَةِ جِئ
فَتَحَتْ صَارَ اسْمَ مَفْعُولٍ وَقَدْ حَصَلَا	٥٩. مِيمٌ تُضَمُّ وَإِنْ مَا قَبْلَ آخِرِهِ
وَمَا أَتَى كَفَعِيلٍ فَهُوَ قَدْ عُدَلَا	٦٠. مِنْ ذِي الثَّلَاثَةِ بِالْمَفْعُولِ مُتَّزِنًا
وَالنَّسِي عَنْ وَزْنِ مَفْعُولٍ وَمَا عَمِلَا	٦١. بِهِ عَنِ الْأَصْلِ وَاسْتَعْنُوا بِنَحْوِ نَجَا
وَزْنُ الْمُضَارِعِ لَكِنْ أَوْلَا جُعَلَا	٥٨. وَيَأْسِمُ فَاعِلٍ غَيْرِ ذِي الثَّلَاثَةِ جِئ
.....	٥٩. مِيمٌ تُضَمُّ

اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر وزن مضارع آورده می شود اما اول آن میم ضمه دار قرار داده می شود.

شرح:

برای ساختن اسم فاعل از ثلاثی مزید، رباعی مجرد و رباعی مزید، ابتدا فعل مضارع می نویسیم، مانند: يُكْرِمُ. سپس حرف مضارعه را حذف کرده و به جای آن میم ضمه دار قرار می دهیم، می شود: مُكْرِم. مثال دیگر: يَنْطَلِقُ: مُنْطَلِقٌ - يُدَحْرِجُ: مُدَحْرِجٌ.

.....	٥٩. وَإِنْ مَا قَبْلَ آخِرِهِ	فَتَحَتْ صَارَ اسْمَ مَفْعُولٍ
و اگر حرف قبل از آخر را فتحه دادی، اسم مفعول می گردد. مانند: يُفَرِّحُ: مُفَرِّحٌ - يَفْتَتِحُ: مُفْتَتِحٌ - يُكْرِمُ: مُكْرِمٌ.		

.....	٥٩. وَقَدْ حَصَلَا
.....	٦٠. مِنْ ذِي الثَّلَاثَةِ بِالْمَفْعُولِ مُتَّزِنًا

از ثلاثی مجرد، اسم مفعول بر وزن مفعول حاصل می شود. مانند: ضَرَبَ: مَضْرُوبٌ - كَتَبَ: مَكْتُوبٌ - عَرَفَ: مَعْرُوفٌ - فَتَحَ: مَفْتُوحٌ

.....	٦٠. وَمَا أَتَى كَفَعِيلٍ فَهُوَ قَدْ عُدَلَا
.....	٦١. بِهِ عَنِ الْأَصْلِ

و آن چه (از اسم مفعول) به مانند وزن فَعِيل آمد پس همانا آن از اصل چرخ خورده است.

شرح:

گاهی وزن فَعِيل به معنای مَفْعُول می آید، اما سماعی است، مانند: قَتِيل به معنای: مَقْتُول - جَرِيح به معنای مَجْرُوح.

۶۱..... وَاسْتَعْنُوا بِنَحْوِ نَجَا وَالنَّسِي عَنْ وَزْنِ مَفْعُولٍ.....

(عرب با آوردن وزن فَعَل) مانند نَجَا و (فِعْل، مانند) النَّسِي خود را (از وزن مفعول) بی نیاز دانسته است.

شرح:

دو وزن دیگری که به معنای مفعول می آید، اما قیاسی نیست:

(۱) فَعَل: النَّجَا به معنای المَنْجُو: کنده شده. نَجَوْتُ الْجِلْدَ عَنِ الشَّاةِ. پوست را از گوسفند جدا کردم. الْقَنْصُ به معنای المَنْقُوص: شکار شده.

(۲) فِعْل: الدَّبْحُ به معنای المَذْبُوح - الطَّحْنُ به معنای المَطْحُون: آرد شده.

قرائت شده: ﴿وَكُنْتُ نَسِيًا مَنَسِيًّا﴾. سوره مریم، آیه ۲۳، النَّسِي به معنای المَنَسِي: فراموش شده.

تنبیه:

گاهی فُعْلَة به معنای مفعول می آید که ناظم رحمه الله آن را بیان نکرد، مانند:

(۳) فُعْلَة: لُقْمَة: بمعنای مَلْقُوم. مُضْغَة: بمعنای مَمْضُوع. أَكْلَة: بمعنای مَأْكُول. لُقْطَة: بمعنای مَلْقُوط. صُرْعَة: بمعنای مَصْرُوع. لُعْنَة: بمعنای مَلْعُون. ضُحْكَة: بمعنای مَضْحُوك.

شاعر چنین سروده است:

إِنْ ضَحِكْتَ كَثِيرًا مِنْكَ فِتْيَةٌ فَأَنْتَ ضَحْكَةٌ وَهُمْ ضَحْكَةٌ

اگر جوانانی به تو خندیدند پس تو مورد استهزاء قرار گرفتی (ضُحْكَةٌ: اسم مفعول است). و آنان کسانی اند که بسیار بر تو خندیدند (ضُحْكَةٌ: صیغه‌ی مبالغه است).

بِضَمِّ فَاءِ الْكُلِّ وَالْإِنْسَانِ لِغَيْرِ أَوَّلٍ وَفَتْحِ الثَّانِي

به ضم فاء الفعل ضُحْكَة و ضُحْكَة و ساکن کردن حرف دوم ضُحْكَة و فتحه دادن حرف دوم از کلمه‌ی دوم: ضُحْكَة.

وَرَجُلٌ لُعْنَةٌ لَعَانٌ وَلُعْنَةٌ يَلْعَنُهَا الْإِنْسَانُ

شخص **لُعْنَة** کسی است که بسیار لعنت می‌کند و **لُعْنَة** (به کسی می‌گویند) که انسان‌ها او را لعنت می‌کنند (یعنی: **لُعْنَةُ** اسم مفعول و **لُعْنَة** صیغه‌ی مبالغه است).
 پس دو کلمه‌ی: **ضَحَكَة** و **لُعْنَة**، اسم مفعول‌اند و دو کلمه‌ی: **ضَحَكَة** و **لُعْنَة**، صیغه‌ی مبالغه‌اند.

نکته:

گاهی لفظ مصدر نیز به معنای مفعول می‌آید که در زبان عرب شایع است، مانند:
لُفْظٌ: بمعنای مَلْفُوظٌ. **خَلَقٌ**: بمعنای مَخْلُوقٌ. **صَيْدٌ**: بمعنای مَصِيدٌ (اصل آن: مَصْيُودٌ).

..... ۶۱ وَمَا عَمِلَا

و عمل نمی‌کند.

شرح:

اسم مفعول همانند فعل مبنی للمجهول عمل می‌کند و نائب فاعل می‌پذیرد، مانند: زَيْدٌ مَضْرُوبٌ أَخُوهُ: در این مثال: أَخُو، نائب فاعل مَضْرُوب است.

اما چهار وزن: فَعِيلٌ، فَعَلٌ، فِعْلٌ و فُعْلَةٌ که به جای اسم مفعول بر غیر قیاس می‌آیند، هرگز عمل نمی‌کنند.

پس نمی‌توان گفت: مَرَرْتُ بِرَجُلٍ قَتَلِ أَبُوهُ وَقَنَّصَ صَيْدَهُ وَذَبَحَ كَبْشَهُ وَأَكَلَهُ طَعَامَهُ.

بلکه باید گفت: مَرَرْتُ بِرَجُلٍ مَقْتُولِ أَبُوهُ وَمَقْنُوصِ صَيْدِهِ وَمَذْبُوحِ كَبْشِهِ وَمَأْكُولِ طَعَامِهِ.

بَابُ أُبْنِيَةِ الْمَصَادِرِ

۶۲. وَلِلْمَصَادِرِ أَوْزَانٌ أُبْنِيَّتُهَا فَلِلثَّلَاثِي مَا أُبْدِيهِ مُنْتَخِلًا

۶۳. فَعَلٌ وَفِعْلٌ وَفُعْلٌ أَوْ بَتَاءٌ مُؤَنَّدٌ سَنَتْ أَوْ الْأَلِفُ الْمَقْصُورِ مُتَّصِلًا

۶۲. و برای مصادر اوزانی است که آن‌ها را بیان می‌کنم. برای ثلاثی، آن‌چه را انتخاب نمودم آن‌ها را ظاهر می‌سازم.

تنبیه:

در بعضی از نسخه‌ها: مُنْتَحِلًا آمده که به یک معناست.

شرح:

مصادر ثلاثی مجرد به بیش از یکصد وزن می‌رسد که این اوزان اصالتاً سماعی می‌باشند و تابع قاعده‌ی قیاسی مطردی نیستند. اما علما با تحقیق و تفحص به این نتیجه رسیده‌اند که می‌توان آن‌ها را جمع‌بندی و دسته‌بندی نمود که در نهایت مطاف این تقسیم‌بندی‌ها به اغلیت برمی‌گردند. از این تعداد، ناظم رحمه الله چهل و هشت وزن مشهور را نام می‌برد که به ترتیب می‌آیند:

۶۳. فَعَلٌ وَفِعْلٌ وَفُعْلٌ
.....

(۱) فَعْلٌ: ضَرَبَ ضَرْبًا - فَهَمَ فَهَمًا

(۲) فِعْلٌ: عَلِمَ عِلْمًا - فَسَقَ فَسَقًا

(۳) فُعْلٌ: شَكَرَ شُكْرًا - كَفَرَ كُفْرًا - حَزِنَ حُزْنًا - قَرَّبَ قُرْبًا

۶۳. أَوْ بَتَاءً مُؤَنَّدٌ سَنَتْ
.....

یا (این سه وزن: فَعْلٌ، فِعْلٌ و فُعْلٌ) با تاء تأنیت بیابند.

(۴) فَعْلَةٌ: تَابَ تَوْبَةً - رَغِبَ رَغْبَةً - بَهَجَ بَهْجَةً - رَجِمَ رَجْمَةً

(۵) فَعْلَةٌ: نَشَدَ نِشْدَةً: گمشده‌ای را طلب کرد.

(۶) فَعْلَةٌ: قَدَرَ قُدْرَةً - حَرَّمَ حُرْمَةً - كَدَرَ كُدْرَةً (مثلث العین است. یعنی عین

الفعل آن سه حرکت ضمه، فتحه و کسره دارد: كُدْرَةٌ، كُدْرَةٌ، كُدْرَةٌ)

۶۳. أَوْ الْأَلِفُ الْمَقْصُورِ مُتَّصِلًا
.....

یا (سه وزن فَعْلٌ، فِعْلٌ و فُعْلٌ) به الف مقصوره متصل باشد.

(٧) فَعَلَى: دَعَا دَعْوَى

(٨) فِعْلَى: ذَكَرَ ذِكْرَى

(٩) فُعْلَى: رَجَعَ رُجْعَى - قَرُبَ قُرْبَى

۶۴. فَعْلَانُ فِعْلَانُ فُجْلَانُ وَنَحْوُ جَلَا رَضِيَ وَهُدِيَ وَصَلَّاحٌ ثُمَّ زِدْ فِعْلًا
 ۶۵. مُجَرَّدًا وَبِتَا التَّأْنِيثِ ثُمَّ فَعَا لَةٌ وَبِالْقَصْرِ وَالْفِعْلَاءِ قَدْ قُبِلَا

شرح:

دنباله‌ی اوزان مصادر ثلاثی مجرد:

۶۴. فَعْلَانُ فِعْلَانُ فُجْلَانُ

(۱۰) فَعْلَانُ: لَوَاهُ بِدَيْنِهِ لَيَانًا: بدهکاریش را به تأخیر انداخت. شَنِيعٌ شَنْئَانًا: خشم

گرفت. زَادَ زَيْدَانًا: زیاد کرد.

(۱۱) فِعْلَانُ: حَرَمَهُ حِرْمَانًا: او را محروم ساخت. نَسِيَهُ نِسْيَانًا.

(۱۲) فُعْلَانُ: غَفَرَ غُفْرَانًا - شَكَرَ لَهُ شُكْرَانًا

۶۴. وَنَحْوُ جَلَا رَضِيَ وَهُدِيَ وَصَلَّاحٌ

و مانند: جَلَا (بر وزن فَعَل)، رَضَا (بر وزن فِعَل) و هُدَى (بر وزن فُعَل) و صَلَّاح (بر

وزن فَعَال).

(۱۳) فَعَلٌ: جَلِيَ جَلًا: جلو سرش تاس و بی‌مودی شد - طَلَبَ طَلَبًا - فَرِحَ فَرِحًا

(۱۴) فِعَلٌ: رَضِيَ رَضًا - صَغُرَ صِغْرًا - سَمِنَ سِمْنًا

(۱۵) فُعَلٌ: هَدَى هُدَى - سَرَى سُرَى - بَكَى بُكَى - تَقَى تُقَى

فقط این چهار ماده بر وزن فُعَل آمده است.

(۱۶) فَعَالٌ: صَلَحَ و صَلَّحَ صَلَاحًا - ذَهَبَ ذَهَابًا - خَرِبَ خَرَابًا

۶۴. ثُمَّ زِدْ فِعْلًا

۶۵. مُجَرَّدًا وَبِتَا التَّأْنِيثِ

سپس (وزن) فِعَل را زیاد کن که از تاء (در آخر)، مجرد باشد. و با تاء تأنیث (وزن

فَعْلَة).

(۱۷) فِعَلٌ: لَعِبَ لَعِبًا - ضَحِكَ ضِحْكًا - كَذَبَ كَذِبًا.

(۱۸) فَعْلَةٌ: سَرَقَ سَرِقَةً - سَهَكَتْ يَدُهُ سَهَكَةً: هرگاه دست انسان به سبب لمس

ماهی یا گوشت، بوی بد بدهد.

۶۶. فَعَالَةٌ وَفَعَالَةٌ وَجِيءَ بِهِمَا مُجَرَّدَيْنِ مِنَ التَّاءِ وَالْفُعُولِ صِلَا
 ۶۷. ثُمَّ الْفَعِيلِ وَبِالتَّاءِ ذَانِ وَالْفَعْلَا
 ۶۶. فَعَالَةٌ وَفَعَالَةٌ وَجِيءَ بِهِمَا مُجَرَّدَيْنِ مِنَ التَّاءِ

شرح:

- فَعَالَةٌ و فَعَالَةٌ و آن دو را خالی از تاء بیاور (یعنی: فَعَال و فَعَال).
 (۲۲) فَعَالَةٌ: تَجَرَّ تِجَارَةً - حَجَمَ حِجَامَةً - أَمَرَ إِمَارَةً - زَرَعَ زِرَاعَةً
 (۲۳) فَعَالَةٌ: دَعَبَ دُعَابَةً: بازی کردن - خَفَرَ خُفَارَةً: پناه دادن
 (۲۴) فَعَالٌ: فَرَّ فِرَارًا - شَرَدَ شِرَادًا - أَبَى إِبَاءً - جَمَحَ جِمَاحًا: با سرعت رفتن
 (۲۵) فَعَالٌ: سَعَلَ سَعَالًا - زَكَمَ زُكَامًا - صَرَخَ صُرَاخًا - نَبَحَ نُبَاحًا - سَهَدَ سُهَادًا:

شب بیدار ماندن

۶۶. وَالْفُعُولِ صِلَا
 ۶۷. ثُمَّ الْفَعِيلِ وَبِالتَّاءِ ذَانِ

و فُعُول و فَعِيل را (به این اوزان) وصل کن سپس این دو وزن را با تاء (وصل کن که می شود: فُعُولَةٌ و فَعِيلَةٌ).

- (۲۶) فُعُولٌ: جَلَسَ جُلُوسًا - خَرَجَ خُرُوجًا - نَهَضَ نُهُوضًا - قَدِمَ قُدُومًا -
 صَعِدَ صُعُودًا - دَخَلَ دُخُولًا
 (۲۷) فَعِيلٌ: صَهَلَ الْفَرَسُ صَهِيلًا - نَهَقَ وَ نَهَقَ الْحِمَارُ نَهِيْقًا - دَبَّ دَبِيْبًا
 (۲۸) فُعُولَةٌ: صَعِبَ صُعُوبَةً - سَهَلَ سُهُولَةً
 (۲۹) فَعِيلَةٌ: نَمَّ نَمِيمَةً - نَصَحَ نَصِيْحَةً

۶۷. وَالْفَعْلَا
 نُ أَوْ كَبَيْنُونَةٍ وَمُشْبِهِ فُعْلَا

(وزن دیگر) فَعْلَان و مانند بَيْنُونَةٍ و (آن چه) شبیه (وزن) فُعْلٌ باشد.
 (۳۰) فَعْلَانٌ: جَالَ جَوْلَانًا - دَارَ دَوْرَانًا - عَلَى غَلِيَانًا - فَارَ فَوْرَانًا - طَافَ طَوْفَانًا

(۳۱) فَيْلُولَةٌ: در مورد وزن مصدر این باب بین بصریون و کوفیون اختلاف نظر وجود دارد. بصریون می‌گویند: اصل آن: فَيْعَلُولَةٌ مانند بَيِّنُونَةٌ = بَيِّنُونَةٌ بوده است جهت تخفیف، یاء که عین الفعل است حذف گردیده و شده: فَيْلُولَةٌ: بَيِّنُونَةٌ.

اما کوفیون می‌گویند: وزن آن فُعْلُولَةٌ مانند بَيِّنُونَةٌ بوده و به علت این که عین الفعل این باب اغلب یائی می‌آید و قبل از یاء، ضمه آمده و چون یاء با ضمه سازگاری ندارد در نتیجه فاء الفعل فتحه گرفته و شده: فَعْلُولَةٌ بَيِّنُونَةٌ.

(۳۲) فُعُلٌ: شَغَلَهُ بِكَذَا شُغْلًا: او را مشغول کاری کرد - سَحِقَ الطَّرِيقُ سُحُقًا: دور گشت - عَمَّقَتِ الْبُيْرُ عُمُقًا: عمیق شد.

۶۸. وَفُعَلٌ مَعَ فَعَالِيَةٍ كَذَا فُعَيْلِيَةٌ فُعَلَةٌ فَعَلَى
 ۶۹. مَعَ فَعَلُوتٍ وَفُعَلَى مَعَ فُعَلْنِيَةٍ كَذَا فُعُولِيَةٌ وَالْفَتْحُ قَدْ نُقِلَا

شرح:

بقیه ی اوزان ثلاثی مجرد:

(۳۳) فُعَلٌ: سَادَ سُودَدًا

(۳۴) فَعُولٌ: وَقَدَّتِ النَّارُ وَقُودًا - دَحَرَ دَحُورًا: رانده شدن، طرد شدن - قَبِلَ قَبُولًا

(۳۵) فَعَالِيَةٌ: عَلَنَ الْأَمْرُ عَلَانِيَةً - طَمِعَ طَمَاعِيَةً - رَفَهُ عَيْشُهُ رَفَاهِيَةً

(۳۶) فُعَيْلِيَةٌ: وَلَدَتِ الْمَرْأَةُ وُلَيْدِيَةً أَيْ وِلَادَةً

(۳۷) فُعَلَةٌ: غَلَبَهُ غُلْبَةً

(۳۸) فَعَلَى: جَمَزَتِ النَّاقَةُ جَمَزَى: با سرعت رفت - مَرَطَتِ النَّاقَةُ مَرَطَى: با سرعت

رفت.

(۳۹) فَعَلُوتٌ: مَلَكَ مَلَكَوتًا أَيْ مُلْكًا - رَغِبَ رَغْبُوتًا - رَجِمَ رَجْمُوتًا

(۴۰) فُعَلَى: غَلَبَهُ غُلْبَى

(۴۱) فُعَلْنِيَةٌ: سَحَفَ رَأْسَهُ سَحْفَنِيَةً: سرش را تراشید.

(۴۲) فُعُولِيَةٌ وَفُعُولِيَةٌ: خَصَّهُ خُصُوصِيَةً وَخُصُوصِيَةً

۷۰. وَمَفْعَلٌ مَّفْعِلٌ وَمَفْعُلٌ وَبِتَا الثَّ تَأْنِيثٌ فِيهَا وَضَمُّ قَلِّ مَا حُمَلَا

۷۰. و (این سه وزن: مَفْعَلٌ، مَفْعِلٌ و مَفْعُلٌ و با تاء تأنیث (می شود: مَفْعَلَةٌ، مَفْعِلَةٌ و مَفْعُلَةٌ) اما (دو وزن مَفْعُلٌ و مَفْعَلَةٌ که با) ضم (عین الفعل آمده، از عرب) کم نقل شده است.

شرح:

بقیه‌ی اوزان ثلاثی مجرد:

(۴۳) مَفْعَلٌ: ذَهَبَ مَذْهَبًا - خَرَجَ مَخْرَجًا

(۴۴) مَفْعِلٌ: وَعَدَ مَوْعِدًا - وَثِقَ مَوْثِقًا

(۴۵) مَفْعُلٌ: هَلَكَ مَهْلِكًا - كَرُمَ مَكْرُمًا - عَانَ مَعُونًا: یاری و مساعدت کردن -

يَسَّرَ مَيْسْرًا - أَلَّكَ مَأْلِكًا. بعضی گفته‌اند: فقط در این پنج لفظ، مصدر بر وزن مَفْعُلٌ آمده است.

(۴۶) مَفْعَلَةٌ: ضَرَبَ مَضْرَبَةً - رَضِيَ مَرْضَاةً

(۴۷) مَفْعِلَةٌ: وَعَدَ مَوْعِدَةً

(۴۸) مَفْعُلَةٌ: قَدَرَ مَقْدَرَةً - كَرُمَ مَكْرُمَةً